

Alen Kalajdzija

ELEMENTI KNJIŽEVNOJEZIČKE KOINE U NAJSTARIJOJ ALHAMIJADO PJESMI “HIRVAT TÜRKISI” (1588/1589.)

Uvodna razmatranja

Pjesma *Hirvat(i) türkisi* do danas ima status najstarije sačuvane bosanske alhamijado pjesme, iz 1588. / 1589. godine, koju je prvi objavio Friedrich von Kraelitz (1911, 613-615) u časopisu *Archiv für slavische Philologie*. Iako je kod nas prvi značajan i sistematičan korak u prikupljanju i predstavljanju bosanskog alhamijado stvaralaštva obavio autorski dvojac Sejfudin Kemura i Vladimir Ćorović 1912. godine, dakle godinu nakon Kraelitzeva objavljivanje pjesme *Hirvat(i) türkisi*, u njihovoj (i ujedno prvoj) zbirci alhamijado pjesništva *Das Serbokroatische Dichtungen bosnischer Moslims aus dem XVII., XVIII. und XIX. Jahrhundert* najstariji alhamijado pjesnik nije naveden kao Mehmed (Erdeljac), već je najstariji dotada poznati autor, prema informacijama do kojih su bili došli ova dva historiofila, Muhamed Hevai(ja) Uskufi(ja).

Pjesama *Hirvat türkisi* zanimljiva je za historiofilsko, književnohistorijsko, lingvističko i filološko istraživanje, a u širem smislu od važnosti je za različite kulturološke studije u proučavanju različitih balkanskih naroda. S tim u vezi vrijedi zapaziti nekoliko interesantnih pojedinosti koje otvaraju mogućnost različitih interpretacija i tumačenja s obzirom na dataciju, lokalizaciju, nominaciju i autorizaciju teksta pjesme te određena zapažanja u vezi sa filološko-lingvističkim podacima do kojih se došlo u analizi.

Zahvaljujući Friedrichu von Kraelitzu (1911, 613), naučna slavistička javnost još 1911. godine upoznala se prvi put sa ovom pjesmom. Kraelitz je, osim transliteracije pjesme, u kratkom pogovoru/komentarima dao i određeni broj historiofilskih i filoloških podataka. Taj se komentar na ovome mjestu daje u cijelosti na izvornom, njemačkom jeziku. Važnost ovoga teksta uvjetovala i slobodan prijevod na bosanski jezik – budući da do danas u bosnističkim studijama nema cjelovita prijevoda ovoga njegova komentara:

Das obige kroatische Lied befindet sich in einer türkicshen
Sammelhandschrift der k. k. Hofbibliothek in Wien (G. Flügel, Die

arab., pers. und türk. Handschriften der k. k. Hofbibliothek, Wien 1865–67, Bd. III, Nr. 2006, fol. 68). Sie enthält unter anderem außer dem erwähnten kroat. auch noch mehrere deutsche und ungarische Lieder. Nach der in dem Texte der Handschrift (fol. 78 v.) vorkommenden Jahreszahl 997 der Hidschra (=1588/89 n. Chr.) stammt sie wahrscheinlich aus diesem Jahre, sicherlich wurde sie während der Regierung Sultan Murads III. (reg. 1574–1595) verfaßt. Diese Behauptung stützt sich auf den Umstand, daß eine chronologische Übersicht der osmanischen Sultane, die sich in der Handschrift auf fol. 69 v. u. 70 r. befindet, nur biz Sultan Murad III. reicht, von ihm also nur das Jahr seines Regierungsantrittes (982 der Hidschra = 1574. n. Chr.) verzeichnet ist. Der Schreiber bzw. Verfasser war, nach dem ausgesprochen europäischen Duktus der türk. Schrift zu schließen, gewiß kein Türke. Höchstwahrscheinlich war er ein Dolmetsch der türk. Sprache, dessen Heimat das südwestliche Ungarn oder Kroatien gewesen sein dürfte. Die Handschrift befand sich bereits im Besitze Sebastian Tangnagels (gest. 1636), ehemaligen Bibliothekars und Präfekten der k. k. Hofbibliothek in Wien.

[«Gore navedena hrvatska pjesma nalazi se u jednoj turskoj zbirci rukopisa Bečke hofbiblioteke¹ (G. Flügel: Arapski, pezijski i turski rukopisi Biblioteke u Beču, 1865-1867, Bd. III, br. 2006, fol. 68). Ona sadrži, pored gore navedene hrvatske pjesme, isto tako, njemačke i mađarske pjesme). U tekstu rukopisa (fol. 78) nalazi se 997. godina po H., pa vjerovatno i ovaj rukopis potječe iz te godine. Vrlo vjerovatno, on je za vrijeme vladavine sultana Murada III (1574-1595) napisan i sakupljen. Ova tvrdnja podupire se time da se u zbirci na fol. 69 i 70 dolazi samo do sultana Murada III tako što su rukopisi hronološki poredani do godine njegova dolaska na vlast (982 po H = 1574). Na osnovu evropskog diktusa² turskog jezika, može se zaključiti da ovaj pisac, odnosno sakupljač porijeklom nije bio Turčin. Vrlo vjerovat-

1 Hofbiblioteka je biblioteka u užem sklopu prinčevskih rezidencija. Nakon Prvog svjetskog rata hofbiblioteke pretvorene su u državne ili pokrajinske biblioteke, što je slučaj i sa Bečkom Hofbibliotekom (www.wikipedia.org - na njemackom jeziku; datum: 24. 11. 2008.)

2 U rukopisima se ova riječ odnosi na pokrete ruke kojom se piše i time se misli na njegov stil karakteristike ličnog pisanja (www.wikipedia.org - na njemackom jeziku; kategorija: Stilistika; datum: 24. 11. 2008.).

no bio je prevodilac turskog jezika, čije je porijeklo iz jugozapadne Mađarske ili iz Hrvatske. Rukopisi su se već bili nalazili u posjedstvu Sebastiana Tengnagelsa (umro 1636.), nekadašnjeg bibliotekara i prefektora³ Hofbiblioteke u Beču.»]

Imenovanje pjesme

Naslov pjesme u skoro svim nama poznatim zbirkama alhamijado pjesništva nosi naslov *Hirvat türkisi* (Nametak, 1981, 57) ili *Hirvati türkisi*, prema (pod)naslovu datom na turskom jeziku na samome početku rukopisa pjesme, premda ju je Kraeplitz (1911, 613) naslovio bez posebnoga konkretnog imenovanja kao “**Kleine Mitteilungen**” – *Ein kroatisches Lied in türkischer Transkription aus dem Ende des XVI. Jahrhunderts*. U novije vrijeme, međutim, u nauci se, bez ikakva posebnog i valjanog razloga, pojavio i naslov *Ah nevista, duša moja* (Huković, 1997, 30), dat prema početnim stihovima pjesme.

Imajući u vidu činjenicu da sami autor pjesme bosanski glas *ć* bilježi arapskim grafemom *kef*, što je ujedno bila praksa manje-više preovlađujuća u bosanskoj alhamijado književnosti, naslov pjesme trebao bi glasiti *Hirvat türćisi*, ukoliko bi se ona čitala bosanskim arebičkim pravopisom, kako je dosljedno sproveden u ostatku pjesme. Naziv *türćisi* u vezi je sa turskom leksemom *türkü*, što znači narodni, folklorni (up. Tuna, 2005), pa bi modificirani prijevod naslova pjesme trebao glasiti hrvatska narodna pjesma, prema uzoru na turski jezik, odnosno *Hrvatska turćija*, kako je to već bio uradio i Kraeplitz (1911, 613), navodeći u fusnoti da turska sintagma *chirvat türkisi* doslovno znači hrvatska pjesma, bez preciziranja da pridjev *türkü* u turskom jeziku znači narodna pjesma. Naime, u našoj starijoj književnosti pojavljuje se i naziv turćija, kao što navodi i Đinđić i dr. (1997), ali sa oblikom *turćija*, što znači narodna, usmena pjesma. Prema tome, turćija je narodna pjesma (pisanog ili usmenog karaktera).

Postoji, međutim, još jedna mogućnost tumačenja ovoga pojma, a to je da leksem *türkü* označava narodnu pjesmu koja se pjeva (up. Đinđić i dr. 1997). Ako je to tačno u ovome slučaju, onda je pjesma *Hirvat türkisi* pjevana kao usmena pjesma, što čak ne isključuje i upotrebu nekih muzičkih instrumenata, ili pjevanja «solo», pa se njezino zapisivanje može odnositi na određenu situaciju u kojoj ju je, onda, neslaven zabilježio, slušajući je u izvedbi pjevača. Da bi to uistinu moglo biti istinito, potvrđuje metrički

3 Naziv za administrativnu službu u značenju upravnika, voditelja, načelnika, šefa.

osnov pjesme koji je dat u epskom osmercu, gdje se iza četvrtog sloga pojavljuje stanka, tzv. cezura: *Ah nevista || duša moja / Daj mi se da || obveselim...*, kao i činjenica da je Kraelitiz u svojoj transliteraciji naveo u pretposljednem stihu glagol zagudjeti: *Ovu Pesmu Mehmed zagudi*.

Također, otvoreno je pitanje u datom slučaju da li se grafem *kef*, koji je upotrijebljen u označavanju riječi u naslovu *türkisi*, može čitati sa *ć*, zato što je njen naslov dat zapravo na turskom jeziku. Prema tome, ako se drži kriterija izvornosti jezika, onda se pjesma, bez sumnje, treba čitati kao *Hrvat türkisi*. Ako se pjesma daje prema bosanskom arebičkom pravopisu, čita se *Hrvat türćisi*, za što, međutim, nema opravdanosti budući da je po gramatičkom nastavku *-si* vidljivo da je naslov napisan na turskom jeziku. U prijevodu na bosanski jezik pjesma bi se, dakle, mogla nasloviti kao *Hrvatska turćija*.

Ortografija

Pravopis kojim je pjesma pisana uglavnom je dosljedan i konzistentan, što se nije često dešavalo u alhamijado stvaralaštvu, posebno onome starijem, tako da, npr., prepisivač razlikuje afrikate, kakav je bio rjeđi slučaj u alhamijado pjesništvu, pošto se često za *č* i *ć* upotrebljavao arapski grafem *džim* ili *kef* za ova dva glasa. Pored toga, jasna je upotreba grafema za glasove kojih nema u arapskom jeziku, npr. za *ž*, *č*, *c*, *p*, koji se pišu na sljedeći način: *ž* kao re sa dvjema tačkama iznad; *č* piše kao ha sa dvjema tačkama ispod; *c* isto kao grafem *č*, bilježi se grafemom ha, ali sa trima tačkama ispod; *p* se bilježi grafemom ba sa dvjema tačkama ispod. Pisac ortografski distancira *kef* od *kafa* tako što *kef* ima funkciju glasa *ć*, a *kaf* glasa *k*. Pored toga, autor redovno vokalno *r* piše u sekvenci sa vokalom *i*, kao *ir*, otkuda dolazi čitanje i samoga naslova *Hrvat*, odnosno leksema *sirce*, *sirdit*, *girlim*.⁴ Vokali su pisani kombinacijom hareketa i pisanjem pojedinačnih vokala posebnim slovima. Tako je *a* pisano elifom ili grafemom he, *o* i *u* pisani su vavom, *e* je pisano sa he, a *i* grafemom ja. Vidljiva je nekonzistentnost u pisanju vokala *a*, koji se piše dvojako, pa na samom početku *a* na kraju riječi u sintagmi *duša moja* jednu piše sa elifom a drugu sa grafemom he. Problem je u ovom slučaju što se na dva mjesta zbog nekonzistentnosti pisanja vokala *a* riječi mogu čitati različito, što na neki način može izazvati nedoumice i dovesti do pogrešnih zaključaka, što se posebno vidi u riječima *svagde/svagda* i *obden/*

4 Pisanje vokalnog r u sekvenci sa i- moglo bi se uzeti kao potvrda mišljenju da je zapisiivač pjesme bio neslavenskog porijekla, ali je takav stav problematičan zbog toga što se u brojnim starijim arebičkim rukopisima pisanje vokalnog r bilježi identično.

obdan. I jedna i druga riječ zapisane se pomoću fethe, hareketa koji dolazi iznad konsonanta *d*. U obama slučajevima različito čitanje može dovesti do različitih lingvističkih interpretacija: u leksemi *svagde* – *e* se može tumačiti kao ekavski refleks jata, a *obden* – kao tipično kajkavski oblik u kojem je *e* nastalo od poluglasa prednjeg reda *B*. Ipak, posmatrajući ostale primjere pisanja vokala *e* i *a*, moglo bi se zaključiti da se spomenuti primjeri čitaju kao vokal *e*, pošto u drugim primjerima, pored obilježavanja vokala *a* fet-hom, pojavljuje se i grafijska oznaka ili elifa ili nekada grafema *he* (premda ova druga upotreba nije dosljedna pošto se nekada *e* čita pomoću upotrebe fethe i grafema *he*), što se može tumačiti kao signal za takvo čitanje vokala *e*, a ne vokala *a*. Rukopis pjesme dobro je čitljiv, s obzirom na to da je najstariji alhamijado tekst.

Postoji još jedna bitna karakteristika pisma, a to je da autor upotrebljava interpunkcijske znakove za obilježavanje strofa, što može upućivati na razvijen kulturni stepen grafije. Također, primjetno je vezivanje akcenatskih cjelina, što je općenita osobina grafije alhamijado književnosti, ali i bosanske ćirilice – bosančice.

Književnojezička koine i predstandardni idiom

Lingvistički karakter ove pjesme potvrđuje činjenicu da se već u prvim – i svakako mlađim, kasnijim – sačuvanim spomenicima bosanske alhamijado književnosti, u kojoj je posebno mjesto imala upravo poezija, pojavljuje svojevrsna književnojezička koine. To istovremeno znači da tokom konstituiranja književnojezičkog izraza postoji ustaljena jezička praksa koja će omogućiti valjano funkcioniranje takvoga književnojezičkog izraza. Pored toga, ta činjenica u konkretnom slučaju može upućivati na to da pjesma *Hirvat türkisi*, iako do danas najstarija sačuvana alhamijado pjesma, vjerovatno nije najstarija pošto je moguće da neke starije pjesme nisu uopće sačuvane ili da do danas nisu pronađene. Također, ako se alhamijado pjesništvo posmatra kao narodno stvaralaštvo, nastalo prvenstveno po uzoru na usmeni diskurs, onda nema dvojbe u smislu starosti ovoga književnog izraza pošto je ključna činjenica ove književnosti umjetnička intencija, a ne grafija na kojoj je zabilježena. Književnojezička koine predstavlja predstandardni idiom u određenom formalno-poetičkom smislu – kakav je poetski diskurs alhamijado književnosti. Ovaj poetski izraz treba se posmatrati u sklopu specifičnih okolnosti nastanka ovoga jezičkog stvaralaštva.

Ključni kriterij izdvajanja alhamijado književnojezičkog izraza jeste njegova arebička grafija, koja je najuočljiviji element onoga što karakterizira

ovaj jezički izraz. Na taj način, postojanje grafijskog sistema jedne pismenosti potvrđuje formalni karakter predstandardnog idioma. Međutim taj kriterij nije lingvistički relevantan kada je u pitanju konstituiranje jezičke koine, koja posjeduje specifične ekstralingvističke osobine i jezičke zakonomjernosti koje sudjeluju u njezinoj specifičnoj fizionomiji. Kao specifične ekstralingvističke osobine, uza spomenuti arebički grafijski sistem, u prvom redu treba naglasiti vremenski kontinuitet, koji se može pratiti od kraja XVI st. do početka XX st.⁵ Također, ovaj književnojezički izraz ima i prostorni kontinuitet, ponajprije začet u zapadnoštokavskoj dijalekatskoj osnovici, koja će se širiti i sužavati u skladu sa brojnim ekstralingvističkim faktorima. U okviru prostornoga kontinuiteta, a preko vremenske vertikale, može se pratiti proces jezičkih interferencija u bosanskoj alhamijado književnosti koje se sa dijalekatskog stanovišta polariziraju kao novoštokavske jezičke osobine zapadnog i južnog tipa, od kojih je prva arhaičnija i statičnija, a druga progresivnija i dinamičnija. Dodir ovih dvaju organskih koncepata omogućit će nastanak svojevrsne književnojezičke koine, sa upotrebom nekih od dominantnijih oblika i osobina jedne ili druge organske provenijencije, što će vremenom označiti i proces nastanka anorganskih osobina koje će konačno oblikovati književnojezičku koine.

Formiranje književnojezičke koine imalo je svoje unutarne zakonomjernosti i specifične, strogo lingvističke integrirajuće faktore koji su se realizirali na svim jezičkim nivoima. Posebno dominantan element književnojezičke koine bio je specifičan refleks jata, koji se u alhamijado izrazu pojavio u vidu ikavskoga manira i mješovitog ikavsko-ijekavskog refleksa kao posljedica dodira dvaju dijalekatskih organskih idioma zapadnog i južnog tipa. Drugim riječima kazano, jezičke osobine koje se međusobno polariziraju s obzirom na njihovo dijalekatsko porijeklo a istovremeno pokazuju proces međusobnih jezičkih interferencija zabilježenih na fonetsko-fonološkoj, morfološkoj, i u manjoj mjeri leksičkoj i sintaksičkoj razini, potvrđuju prirodan proces prodiranja i miješanja različitih jezičkih osobina koje se vremenom neutraliziraju. To što postoje konkretni primjeri gdje se čak u jednoj pjesmi ili nekom drugom spomeniku događa nekonzistentnost jezičkog izraza, kakvo je, npr., miješanje jata, očuvanje ili neutralizacija među parovima afrikata, oblik glagola *moći* za, npr., 3. l. jd. = *može/more* i sl. samo potvrđuju „normalan“ jezički proces predstandardnog idioma koji

5 Treba napomenuti da do danas pisanje bosanskog jezika na arebici nije prekidano. Međutim takvo savremeno bilježenje ne odgovara kategoriji književnojezičke koine, koja je primarno predstandardnog tipa.

treba zadovoljiti jezičke potrebe i imati vrlo konkretnu primjenu u ne uvijek kompaktnim dijalekatskim/govornim zajednicama.⁶ To što je ovakvom tipu predstandardnog idioma potrebna odgovarajuća jezička politika ne govori o njegovoj nerazvijenosti već ga se potvrđuje za predstandardni idiom koji će usljed unutarnjih jezičkih zakonomjernosti formirati specifičan razvojni put što će bitno obilježiti književnojezička koine koja je opet u znatnoj mjeri ovisna od brojnih ekstralingvističkih faktora. Ti ekstralingvistički faktori pojavljuju se kao nesvjesna i svjesna pojava u procesu konstituiranja predstandardnog idioma i njegove jezičke koine, kako potvrđuje građa u alhamijado pjesništvu, i u konkretnom slučaju u najstarijoj sačuvanoj pjesmi *Hirvat türkisi*.⁷ Nesvjesni ekstralingvistički uvjetovani elementi koji se integriraju u predstandardni idiom i sudjeluju u formiranju koine alhamijado pjesništva jesu oni koji su na terenu, najčešće u razgovornom diskursu, nastali kao posljedica dodira predstavnika različitih organskih idioma. To se može dešavati u slučajevima kada u piščevu ili prepisivačevu idiolektu izbijaju njegove organske i novonastale, novoprimitljene osobine koji dolaze usljed preseljavanja, kontakata sa predstavnicima drugačijega govornog tipa, npr. boravak izvan svoga jezičkog prostora ili odlazak u vojne pohode na drugo govorno i dijalekatsko područje, učenjem i prevodjenjem i sl. Svjesni ekstralingvistički uvjetovani jezički elementi koji sudjeluju u formiranju književnojezičke koine najprije se mogu pojaviti kao posljedica njegovanja jezičkog manira, što je bila tipična osobina naše starije književnosti, npr. u Bosni je to slučaj sa bosanskom srednjovjekovnom književnošću religijskoga i svjetovnog tipa (up. Kuna, 2008), koji će sudjelovati u formiranju bosanske redakcije stsl. jezika i specifičnoga izraza starobosanskoga jezika, te kasnije u osmanskom dobu to je slučaj sa franjevačkom književnosti (up. Kuna, 1971; Kuna, 1972), a u Hrvatskoj, odnosno Dalmaciji ta se koine javlja u čakavskom književnom krugu (up. Moguš, 1993). U alhamijado književnosti njeguje se specifičan ikavski manir, kao direktna posljedica

6 I danas se u jednom govornom činu kod savremenih govornika može uočiti viševarijantna upotreba određenih leksema sa specifičnim fonetskim ili morfološkim izrazom, kakva je, npr., kafa i kahva i sl., što predstavlja «normalan», ali ne i standardan jezički kontekst, te u skladu s time i u slučaju predstandardnih idioma, kao i u živim dijalekatskim sredinama bosanskoga jezika.

7 Fenomen nesvjesnog i svjesnog prodora jezičkih osobina u predstandardnom idiomu alhamijado književnosti može se uporediti sa srednjovjekovnom književnojezičkom praksom koja poznaje pojam redakcije i recenzije, gdje je redakcija produkt nesvesnog jezičkog utjecaja pisara, zapisivača, prepisivača, a recenzija produkt svjesnog.

vremenskog i prostornog kontinuiteta ovoga bosanskog predstandardnog idioma. Kao posljedica vremenskog kontinuiteta, na jezičkoj razini ona se prati kroz dominantni ikavski refleks jata od književnojezičkoga bosanskog srednjovjekovlja do XIX st., a kao posljedica prostornoga kontinuiteta, ona se pojavljuje u zapadnoj štokavštini, koja će se vremenom povlačiti pred istočnim, odnosno za bosanski jezik relevantnijim južnim, hercegovačkim novoštokavskim progresivnim tipom. Dalje, budući da se jezikom alhamijado književnosti kod nas slabo bavilo, to ne znači da u alhamijado književnosti ne postoje još neki oblici manira koji će sudjelovati u procesima formiranja književnojezičke koine. To upravo potvrđuje jezička građa u samo jednoj pjesmi, kakva je i najstarija *Hirvat türkisi*.

Tipologija jezičkih osobina u kontekstu književnojezičke koine

U pjesmi *Hirvat türkisi* može se uočiti nekoliko različitih tipova jezičkih osobina. U prvom redu to su: 1. osobine koje su netipične za izvornoga govornika datoga jezika⁸; 2. osobine koje potječu usljed različitog čitanja i nekonzistentnosti ortografije u nekim slučajevima; 3. osobine koje potječu od različitih i dijalekatski prepoznatljivih elemenata.

Iako je već nešto kazano o problemu grafije i različitom čitanju usljed nekonzistentnosti pravopisa, ovaj fenomen zaslužuje posebnu pažnju u istraživanju jezičkog izraza ove pjesme. On, naime, može biti posljedica formiranja različitih zaključaka u vezi sa prisustvom jezičkih osobina. To se u prvom redu odnosi na fenomen kajkavizama u pjesmi, koje je prvi zapazio Muhamed Huković (1997, 30), ustanovljujući da se u pjesmi prepliću „čudne“ jezičke osobine „...ali i glagolski oblik *izgubil sam te, prosim tebe*, osobine bliske kajkavštini“. Pored toga, u prilog tvrdnji da se radi o tipičnoj kajkavskoj osobini još bi prije mogla upućivati činjenica da je autor zabilježio oblik *obden*, u kojem je došlo do vokalizacije mehkog poluglasa u *e*, kako je glasila promjena u širem kajkavskom narječju. Međutim problem ovoga tumačenja nije u tome što su u pjesmi primijećeni kajkavski elementi, što bi donekle uistinu moglo biti neobično i bez presedana u alhamijado stvaralaštvu. Problem je što je prepisivač ovaj oblik – kako je već ranije kazano – zabilježio „fethom“, kao što je to učinio i u primjeru riječi *svagde*. Ako su uistinu po porijeklu izvorni oblici priloga *obden* i *svagde*, onda se oba ova fenomena trebaju i mogu smatrati kajkavskim osobinama, gdje se u drugom

8 O ovome fenomenu nešto više bit će kazano u okviru problema netipičnih jezičkih konstrukcija tipa *izišlo duša* i sl.

primjeru pojavljuje ekavska zamjena jata, kako je opet svojstveno širem kajkavskom narječju. U tom kontekstu i konstrukcije *izgubil sam, prosim tebe* mogle bi ući u repertoar kajkavskih obilježja, kao i primjer upotrebe ekavske zamjene jata u riječi *pesma*. U protivnom, navedeni primjeri ne moraju strogo biti kajkavski, od kojih prvi može biti zapadnoštokavski oblik, u kojem nije došlo do vokalizacije finalnoga *-l* u glagolskom pridjevu radnom: *izgubil*, a konstrukcija *prosim tebe* može biti kajkavska ako u upotrijebljenom primjeru ima značenje glagola moliti, kako je zabilježeno u trećem stihu iste strofe u kojoj se pojavljuje glagol prositi: *obden, obnoć molim tebe*. Isto tako, kajkavska bi upotreba leksema *obnoć* trebala glasiti *obnoć*, a u pjesmi je ona štokavska: *obnoć*. Osim toga, da je u pitanju kajkavska osobina, moglo bi se pretpostaviti da će uz glagolski pridjev radni biti upotrijebljen i oblik enklitičkoga glagola *biti*: *jesam* kao *sem* (očekivano bi bilo: *izgubil sem*). No, u pjesmi je zabilježen enklitički oblik sa vokalizacijom mehkog poluglasa u *a*, kako odgovara stanju u štokavskim govorima (*sam*).⁹ Na osnovu datih zapažanja, evidencija kajkavskih osobina, uza sve spomenute probleme, svela bi se na sljedeće primjere: *svagde, prosim tebe, izgubil, obden, pesma*.

Ako bi bilo prihvatljivo čitanje u kojem se u dvama primjerima (*obden* i *svagde*) „fetha“ iznad *d* čita kao *e* (kako je inače uobičajeno u našim arebičkim tekstovima), onda bi se moglo kazati da je pjesma u sebi integrirala štokavske i kajkavske osobine. Međutim u takvom zaključku treba biti vrlo oprezan, posebno stoga što je ključna riječ koja direktno upućuje na kajkavsko porijeklo leksema *obden*. Ovako, ostaje otvoreno pitanje da li se ova leksema treba čitati kao *obden* ili kao *obdan*. Zbog izraženih sumnji i nesigurnosti, tumačenje jezičkih osobina pjesme može se pratiti i na drugi način: preko književnojezičke koine koja u sebi integrira osobine dvaju osnova novoštokavštine: zapadne i istočne. Ovaj metodološki model ne narušava lingvistički utemeljen koncept, pošto bi on isto tako mogao uključivati književnojezičku koine koja integrira štokavske i kajkavske osobine.

9 Ova činjenica ne mora ići u prilog činjenici da oblik «izgubil» nije kajkavski zbog toga što je i u starijoj hrvatskoj literaturi predstandardnog tipa bilo primjera kombiniranja kajkavsko-štokavskih osobina, kako potvrđuju primjeri iz «Latinsko-talijansko-njemačko-dalamtinsko-mađarskog rječnika» (Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum) Fausta Vrančića iz 1595. godine, koji je nastao upravo nekoliko godina nakon pjesme *Hirvati türkisi*. Inače, Vrančić pojam dalmatinskog jezika podrazumijeva po geografskoj oblasti koja obuhvaća srednjojužnoslavenski/zapadnobalkanski slavenski prostor koji je danas pokriven četirima standardnim jezicima.

Dakle, književnojezička koine u pjesmi može se posmatrati sa dva stanovišta: 1. književna koine koja integrira kajkavsko-štokavske osobine i 2. književna koine koja integrira zapadnoštokavske i istočnoštokavske osobine. Budući da je već nešto kazano o kajkavskim osobinama pjesme, ukoliko se one kao takve prihvaćaju, treba obratiti pažnju na mogućnost prisustva različitih štokavskih osobina, zapadnog i istočnog tipa. Pjesma, generalno, posjeduje opće štokavske osobine: u fonetici (inventar fonema), prozodiji (raspodjela klitika), flektivnoj morfologiji (tvorba, značenje i upotreba gramatičkih nastavaka), morfonologiji, sintaksi (istina, zbog poetičko-metričkih razloga sintaksa je u pojedinim slučajevima izložena određenim devijacijama, što se može kazati i za oblike), leksici (koja je u cijelosti slavenska i štokavska, izuzev jednog orijentalnog antroponima – *Mehmed*) i glagola *prositi* u značenju „moliti“, koji bi mogao upućivati na kajkavsko ili zapadnoštokavsko porijeklo, ili se upotreba datoga glagola može tumačiti značenjem „zaprositi“, što bi moglo biti i uopće štokavske i srednjojužnoslavenske provenijencije.

Kao opće štokavske osobine uočavaju se oblici kao što su, npr.: *oči*; *obnoć*; enklitika glagola jesam: *sam*; oblici glagola *htjeti*; oblik imperativa: *daj*; oblici ličnih i prisvojnih zamjenica i dr. Među općeštokavskim treba shvatiti i česticu *-m*, koja dolazi uz prilog *dokle*-. Ovo *-m* najvjerojatnije je nastalo od partikule *-n*, koja se pojavljuje kao općeštokavska čestica.¹⁰

U pjesmi se, međutim, uočavaju i po svom dijalekatskom porijeklu specifični oblici i konstrukcije koje pripadaju fondu tipičnih zapadnoštokavskih osobina. U tom slučaju najfrekventniji i najdominantniji jeste ikavski refleks jata, koji se pojavljuje u primjerima leksema: *nevista*, *svit*, *cvit* i *živit*. Pojavljuju se i ekavizmi: *svagde*¹¹ i *pesma*, koje je ipak teško tumačiti štokavskim, osim ako nije u pitanju trag istočnoštokavskih ekavskih govornih zona, za što nema konkretnijeg povoda za prihvatanje takvog stava. One kao takve nisu problematične, nego je diskutabilno otkuda dolaze ako su istočnoštokavskog tipa. Od zapadnoštokavskih osobina pojavljuje se oblik *izgubil*, kako je već kazano u vezi sa ovim oblikom, koji ne mora biti tipično kajkavski. Zapadnoštokavski je upotrijebljen glagol ljubiti, koji se u pjesmi

10 Ovdje bi se ovo *-m* eventualno moglo čitati i kao enklitika *mu*, pošto u rukopisu ima nečitko zabilježen znak iznad grafema „mim“, a koji bi mogao upućivati na „dammu“, iako broj slogova ne ide kao prilog ovoj mogućnosti.

11 Oblik *svagde* prihvata se ako se čita i prihvata oblik *obden*. Ako se odluči za drugačije čitanje, tj., ako je *obdan*, onda je *svagda*. Dakle, ovaj se oblik uzima uvjetno i u transliteraciji treba biti dosljedan i konsekventan.

bilježi kao: *jubim* (*Iz srca ja tebe jubim*)¹². Oblik upitne zamjenice za neživo u pjesmi je zapadnoštokavske provenijencije: *što*, za razliku od istočno-/južnoštokavskog *šta*, koje znači neživo i općepitno. U pjesmi ova zamjenica ima općepitno značenje i funkciju veznika: (*Od žalosti ne znam što činim*).

Tipičnija osobina istočnoštokavske provenijencije jeste upotreba leksema *jošt* (< jošte), koja bi u zapadnoštokavskoj oblasti glasila *jošč* < *jošće* (up. HER, 2004, 367, knj. 4). Također, istočnoštokavska (južnoštokavska) osobina jeste razlikovanje afrikata *č* i *ć*, koji su u pjesmi jasno razgraničeni.

Prema tome, ova pjesma predstavlja tipičan primjer spomenika predstandardnog idioma koji je objedinio različite jezički markirane jedinice koje pripadaju različitim registrima i organskim idiomima koji su koegzistirali u određenom vremenskom periodu i na nekompaktnom teritoriju jednoga jezika podijeljenog dijalekatski, pa čak i po narječjima.

Osnovno značenje sadržaja teksta pjesme

Primjer umjetničkog literarnog stvaralaštva vidljiv je i u ovoj najstarijoj alhamijado pjesmi, zahvaljujući upravo pjesnikovom sposobnošću da pokrije, odnosno da pojedina značenja leksema prenese na neke druge lekseme.

Tako, primjer semantike glagola «prositi» ovdje je od posebne važnosti, pošto ona omogućuje specifično tumačenje cjelokupne pjesme. Glagol «prositi» kao specifičan kajkavski leksem uključuje značenje glagola moliti. Međutim ovaj glagol, pored njegova drugog značenja – značenja traženja pomoći, milostinje i sl., ima i značenje predlaganja braka, i to, kako je uobičajeno, ponuda braka upućena djevojci od strane muškarca, momka. U pjesmi se ovaj glagol može tumačiti na sva tri načina: 1. značenjem traženja milosti, 2 značenjem glagola moliti i 3. značenjem predlaganja braka – zaprositi. Prvo je značenje najšire, ali kao takvo ne može biti kajkavski specificirano. Drugo je značenje sa kajkavskom prepozicijom, ali ne mora biti apsolutno tačno i neopozivo. Posrijedi bi, izgleda, moglo upravo biti upotrijebljeno ovo posljednje značenje – značenje ponude braka. Nekoliko je dodatnih razloga za povod ovakvom tumačenju. Pjesma posjeduje ponavljajući stih: *Daj mi se da obveselim/poveselim*, gdje bi se upravo glagol «dati se» trebao vezati za glagol «udati se», budući da je ovaj oblik u vezi sa glagolom «dati se» (u +

12 Ovaj bi se oblik mogao, pak, tumačiti i kao čakavski relik, što bi moglo dodatno usložiti problem jezičkog izraza pjesme. Međutim kako nema drugih jezičkih osobina koje bi mogle ići u prilog čakavskom adstratu – izuzimajući pri tome ikavsku zamjena jata – mišljenja sam da se radi o zapadnoštokavskoj provenijenciji ovoga oblika.

dati se), pa spomenuti stih refren znači: udaj se za mene pa da se razveselim, da postanem, budem veseo. Još jedna leksema ide u prilog ovome mišljenju: «nevista», leksema čije je prvo značenje «ona koja se udaje» (up. HER, 2004, knjiga 7, 20). Prema tome, cijela pjesma treba se razumjeti kao poziv djevojci za sklapanje braka, što se vidi i iz pjesnikovih komentara da oni neće dugo živjeti i da mu je želja grliti je, pošto u patrijarhalnom društvu seksualni osjećaj i erotski senzibilitet svoju puninu dobijaju tek u braku. Posljednja strofa u pjesmi, naizgled nedorečena, mogla bi se protumačiti i kao dijalog među mladima: «Gizdava si» - on veli - u značenju lijepo si sređena, dotjerana, uljepšana, ukrašena, nakićena (za svadbu), a ona njemu odgovara: «gizdav budi» - i ti se dotjeraj, sredi, nakiti (za svadbu) te ona dodaje «što ću istom, / zdrav mi budi» - šta sada mogu, udajem se za tebe - sa optativnim: zdrav mi (i živ) bio.

Hronologija, lokalizacija i autorstvo

Među prvim problemima u vezi sa ovom pjesmom ističe se pitanje hronologije, odnosno pokušaja vremenske lokalizacije njena zapisivanja. Relevantni istraživači alhamijado književnosti (Balić, 1973, 130; Nametak, 1981, 8, 59; Huković, 1997, 30) pjesmu preuzimaju od Friedricha von Kraelitza, na osnovu čijega su podatka saglasni, s time da je pjesma nastala najvjerojatnije 1588./1589. godine. U slučaju da Kraelitz nije tačno datirao pjesmu s obzirom na godinu njezina nastanka ili zapisivanja, budući da je godinu nastanka pretpostavio prema upisanoj hidžretskoj godini na jednoj stranici medžmue u kojoj je zabilježena i ova pjesma, u historiografskom smislu relevantno je poznavanje određenih elemenata na osnovu kojih je ovaj autor pokušao precizirati ne samo širi historijski okvir (što je, između ostalog, naveo u samom podnaslovu objavljenog teksta pjesme), nego i pokušao ustanoviti godinu njezina nastanka. Sa stanovišta proučavanja historije bosanske alhamijado književnosti relevantno je da je ustanovljen period nastanka rukopisne medžmue, koji se smješta u posljednji kvartal XVI st. Prema tome, ova pjesma predstavlja najstariji rukopisni primjerak bosanske alhamijado književnosti.

Sljedeća zanimljivost u vezi sa pjesmom tiče se njene ubikacije, odnosno utvrđivanja mjesta njezina nastanka. Opet je relevantni naučni izvor Friedrich von Kraelitz, koji, međutim, pjesmu nije lokalizirao na prostoru Erdelja, kako su to učinili neki naši istraživači i historiografi alhamijado književnosti. Među njima je i Smail Balić (1973, 130), koji je, analizirajući

ovaj problem i, kako pokazuju podaci, prvi u bosnistici pokušao dati odgovor na neka pitanja koja se postavljaju u vezi sa još preciznijim pokušajem ubikacije i autorstva pjesme u odnosu na podatke koje je dao još Friedrich von Kraelitz (1911: 613-615). Međutim problem Balićeve lokalizacije pjesme tiče se činjenice da on ne navodi otkuda preuzima podatak da je pisac, odnosno zapisivač pjesme iz Erdelja, kako prema historijskim izvorima tako ni prema samome karakteru teksta rukopisne medžmue u kojoj se nalazi ova pjesma. Jedina činjenica koja bi mogla upućivati na porijeklo Balićeva zaključka o mjestu nastanka pjesme jeste ta da on u fusnoti navodi mišljenja dvaju mađarskih znanstvenika – Antona von Gevaya i Ferenc Toldyija, od kojih je prvi autorstvo zbirke pripisao određenome Mehmedu, spomenutom u pjesmi *Hirvat(i) türkisi*, dok je drugi, smatrajući tačnim Gevayevo mišljenje, autora pjesme (i medžmue) imenovao Mehmedom Devenyijem. Iz datih podataka proizlazi zaključak da je Balić nastanak pjesme (i zbirke uopće) locirao u Erdelj, nazvavši autora pjesme Mehmedom Erdeljcem.

Pogleda li se sa određene vremenske distance, Balić je – kako to barem potvrđuje bosnistička praksa – uspio inaugurirati bosanski naziv za autora pjesme *Hirvat(i) türkisi*, vjerovatno u pokušaju neutraliziranja hungarizacije date pjesme i zbirke. Međutim upitan je pokušaj utvrđivanja geografskog porijekla zbirke u Erdelju, usljed čega je došlo do nacionalno-romantičke mistifikacije i političke naturalizacije same zbirke i pjesama koje su zabilježene u njoj, među kojima je zabilježeno i nekoliko mađarskih i njemačkih pjesama.¹³ Činjenica jeste da je historijski prostor Erdelja ono što je Balić (1973, 130) precizirao kao prostor Siebenburga, kako se on naziva na njemačkom jeziku, odnosno Sedmograđa, kako glasi njegov naziv u našem prijevodu. Današnji prostor Erdelja obuhvaća dio rumunske državne teritorije, poznat pod imenom Transilvanija (Mala enciklopedija, 1959, 446). Uvidom u historijske karte (npr. Ihsanoğlu, 2004) vidljivo je da je nekadašnji Erdelj, a posebno onaj krajem XVI st. predstavljao prostor na tromedi između Vlaške, Mađarske i Rumunije. Osim toga, ova oblast, pored toga što je bila zanimljiva po izrazito jakom prisustvu pristalica protestantskoga kršćanskoga učenja, nikada nije bila dio Osmanskog carstva, već je bila manje-više

13 Ova činjenica potvrđuje, s druge strane, rasprostranjen princip pisanja arabicom u evropskim jezicima, kakvi su u datom slučaju još njemački i mađarski, pored pojave zabilježene i u drugim dijelovima srednje i jugoistočne Evrope – Grčke, Albanije, Poljske, Bjelorusije (up. Nametak, 1981, 8), ne naglašavajući u ovom slučaju među evropskim jezicima najrasprostranjeniju pojavu pisanja arabicom posredstvom Osmanlija na bosanskom jeziku.

nezavisna ili u vazalnom položaju od Osmanlija ili Mađara (Ihsanoğlu, 2004, 43-44). Dodaju li se tome činjenice da se u pjesmi – prema nekim pokazateljima – upotrebljavaju kajkavski elementi te da je nazvana hrvatskom pjesmom, jasno je da postoje zanimljive i istovremeno kontradiktorne činjenice u vezi sa lokalizacijom ove pjesme.

Što se tiče samoga imenovanja i kvalifikacije pjesme hrvatskim atributom, u ovom slučaju vjerovatno je u pitanju regionalni karakter imenovanja, mada je neobičan razlog zašto je autor tako naziva, budući da nema bitnije veze između hrvatskog i erdeljskog prostora. To bi moglo značiti da pjesma nije nastala u Erdelju. S druge strane, neki jezički elementi upućuju upravo na tipično hrvatske osobine kajkavske provenijencije koje se mogu okarakterizirati kao tipične hrvatske regionalne i dijalekatske karakteristike. Pored toga, ukoliko se radi o prepisivaču pjesme koji je neslavenskog porijekla, moguće je da je pjesmu naslovio po jeziku koji mu je bio poznat kao hrvatski jezik, bez obzira na druge mogućnosti imenovanja jezika u tome periodu. Također, ono što bi eventualno moglo ići u prilog činjenici da je pjesma na neki način bliska Mađarskoj, tj. da je nastala na mađarskom prostoru ili da je eventualno njezin autor Mađar¹⁴ – kako su to tvrdili Gevay i Toldy – jeste činjenica da je stara, povijesna Hrvatska, predstavljala uži geografski, pa može se kazati i kajkavski prostor sa Zagrebom kao kulturno-političkim centrom toga prostora, koji je već duži vremenski period bio podređen i kao takav poznat Mađarima.

Autorstvo pjesme, prema Balićevu tumačenju zasnovanom na opreci mišljenju spomenutim mađarskim znanstvenicima, a na osnovu eksplikacije autorova imena u posljednjoj strofi, pripisano je nekome Mehmedu. U nauci još uvijek nije poznato da li je pisac, odnosno zapisivač pjesme istovremeno bio i njezin autor, ili se naprosto radi o slučaju zabilješke nečije, već postojeće pjesme u međzmu. Postoje dvije mogućnosti u vezi s time. Jedna je da je isti njezin autor Mehmed, koji ju zapisuje, i druga, da je zapisivač ili prepisivač pjesme neka druga osoba, koja bi mogla biti nejužnoslavenskoga porijekla. Već je Friedrich von Kraelitz (1911, 615) pretpostavio da pisac međzmu nije Turčin, već da je porijeklom iz mađarskog ili hrvatskog prostora, dajući taj zaključak na osnovu diktusa, tj. vlastitog stila i načina pisanju u vlastitom rukopisu, zabilježenog u zbirci. (U skladu sa ovim stavom i znanstvenim

14 U prilog takvoj pretpostavci mogli bi ući i morfo-sintaksički oblici koji bi se mogli opravdano smatrati neslavenskim, dok s druge strane, neki drugi oblici upravo potvrđuju specifikum bosanskog jezičkog koine pretežnog štokavskog tipa objedinjenog u jednoj relativno kratkoj narodnoj pjesmi ljubavne provenijencije.

pristupom, diktus bi u bosnističkim istraživanjima rukopisnog naslijeda koje pripada korpusu predstandardnih idioma, mogao i trebao znatnije doprinijeti paleografskom proučavanju pisanih spomenika na bosanskoj arebici i bosanskoj ćirilici, oslanjajući se u tom slučaju i na određene kodikološke zakonomjernosti. To bi se posebno trebalo izvršiti u poprilično bogatom rukopisnom arebičkom naslijedu, pa tako i u proučavanju ove pjesme).

Uvažavajući Kraelitzev stav o geografskom porijeklu pisca, odnosno zapisivača, jasno je da on nije implicirao prostor Erdelja, kako je to uradio Smail Balić (1973, 130). Osim toga, Erdeljac, kako je kod nas u literaturi navedeno, treba uzimati u strogo konvencionalnom i pseudonimskom smislu, sve dok se tačno ne ustanovi da li je pisac ili prepisivač Erdeljac, Sedmograđanin, Transilvanac (pa bismo ga mogli slobodno nazvati i Mehmedom Sedmograđaninom ili Mehmedom Transilvancem), zato što je indikativno to da je eventualno nije mogao napisati Mađar, Nijemac ili (uvjetno kazano) etnički Rumun, odnosno Vlah. Pjesma je najvjerojatnije nastala kao posljedica pristizanja bošnjačkih vojnih odreda na mađarsko područje. Oni su, inače, bili angažirani u brojnim pograničnim vojnim akcijama na strani Osmanlija, koji na šire područje današnje Mađarske, Vlaške, Slavonije, Like, Dalmacije dolaze nakon 1580. godine (up. Sućeska, 1998, 130-131), nakon što Bosna, odnosno Bosanski ejalet postaje krajina i glavno vojno-logističko područje Osmanske carevine u njezinim kretanjima ka zapadu i sjeveru, kao i pokušaju očuvanja svoje krajnje zapadne oblasti - Krajine. Prema tome, pjesma je (i zbirka uopće) najvjerojatnije nastala na današnjem mađarskom prostoru (kako je to već bio naglasio i Kraelitzi!), koji je svojevremeno bio krajnji domet Osmanske države ka srednjoj Evropi iz pravca Balkana, sa budimsko-kanjiškom oblašću, gdje je bio angažiran nema-li broj bošnjačkoga vojnog korpusa, prelazeći u prekosavski teritorij – kako to potvrđuju historiografski podaci (up., npr., Sućeska, 1998; Imamović, 1996 i dr., te, npr., pogibija jednog od najznačajnijih vojno-političkih i vjerskih bošnjačkih predstavnika iz XVI i XVII st. – Derviš-paše Bajezidagića) i književnojezički dokumenti koji svjedoče o prisustvu bošnjačkog političko-vojnog elementa na prostoru današnje Mađarske (up., npr., ep «Ženidba Smailagić Meha» Avde Međedovića).

Kontradiktornosti u vezi sa ovom pjesmom tiču se više pojedinosti: činjenica da je ovo najstarija alhamijado pjesma i da je njezin rukopis izuzetno čitak; činjenica da se autora ili prepisivača pjesme pokušalo locirati u Erdelju; činjenica da je pjesma nazvana hrvatskom iako nema očitije veze sa

mjestom nastanka i autorom; činjenica da je naslov pjesme dat na turskom jeziku; činjenica da je pjesma pisana u popriličnoj mjeri konzistentnim pravopisom; činjenica da su u pjesmi integrirane zanimljive jezičke konstrukcije i oblici koji su po svom dijalekatskom porijeklu heterogeni; činjenica da s obzirom na elementarno poznavanje vlastitog jezika postoje nepodudaranja u kongruenciji sa drugim morfološkim oblicima. S tim u vezi vrijedi zapaziti još nekoliko fakata koji se tiču dosadašnjeg istraživanja i analize ove pjesme. Iako su radovi o ovoj pjesmi oskudni i sadrže minimalan broj historiografskih podataka, do danas su među najznačajnijim istraživačima bili Smail Balić (1973), Abdurahman Nametak (1981) i Muhamed Huković (1987; 1997). Muhamed Huković (1997, 54) bio je prvi koji je upozorio na kajkavske elemente u pjesmi, dok je Balić (1973, 130) ustanovio da je pisac „...neki Mađar njemačkog porijekla, koji je bio prešao na islam“. Balić ne navodi preciznije otkuda dolazi do ovoga zaključka, ali se iz nastavka njegova tumačenja može razumjeti da je do njega došao na osnovu rukopisa i nerazlikovanja vokala *o* i *a*, što je protumačio očitim utjecajem mađarske fonetike. Ono što u ovome tumačenju ima osnova jeste najprije činjenica da je moguće da prepisivač nije bio Slaven¹⁵ i da je stoga pjesmu naslovio na turskom jeziku kao *Hirvat(i) türkisi*, tj. *Hrvatska turčija* (hrvatska narodna pjesma) da bi poslije prešao na pisanje te pjesme na njezinu izvornom jeziku. To se posebno uklapa u historiografski kontekst budući da je pjesma zapisana u turskoj rukopisnoj medžmui, za koju je von Kraelitz smatrao da njezin prepisivač nije Turčin. U prilog mogućnosti neslavenskog porijekla prepisivača moglo bi upućivati to što autor u nekim supstantivnim i verbalnim sintagmama ne bilježi kongruenciju: [*ovo svit; izišlo duša*] te piše morfološki oblik negiranoga glagola htjeti za 3. lice množine: [*nićemo*], te da je njezin općeniti naslov napisan na turskom jeziku *Hirvat(i) türkisi*.

Zaključak

Na osnovu sprovedene lingvističko-filološke i historiografske analize pjesme *Hirvat(i) türkisi* (*Hrvatska turčija*) mogu se izvesti određeni zaključci.

15 U datome slučaju pod pojmom balkanskoga Slavena misli se na osobu koja se služi nekim slavenskim jezikom kao svojim maternjim, bez obzira na njegovo etničko porijeklo.

1. Pjesma je nesumnjivo najstariji sačuvani tekst bosanske alhamijado književnosti, za što je uočeno da je zapisana u posljednjoj četvrtini XVI st.; pokušaj preciznije datacije temelji se na osnovu Kraelitzova zaključka da se bilježenje pjesme odnosi na 997. godinu po Hidžri, što odgovara 1588./1589. godini.

2. U pjesmi je ustanovljeno postojanje specifičnih jezičkih osobina koje se posmatraju kao produkt interferencije različitih narječja – kajkavskog i štokavskog, odnosno kao posljedica književnojezičke koine predstandardnog tipa koja je neutralizirala i polarizirala utjecaj različitih dijalekatskih štokavskih osobina zapadne i južne provenijencije; u skladu s time ukazano je na konkretne primjere koji potvrđuju prisustvo kultiviranoga izraza koji nastoji minimizirati i neutralizirati specifične lokalne i dijalekatske osobine u cilju njegove ekspanzije i stvaranja takvog idioma koji će odgovarati jezičkim potrebama na širem srednjojužnoslavenskom prostoru.

3. Na osnovu analize sadržaja pojedinih leksema zaključeno je da se osnovno značenje cijelog vezanog teksta pjesme treba razumijevati kao ponuda braka i prošnja djevojke.

4. Problem lokalizacije pjesme implicira nekoliko pitanja, od kojih je najznačajnije pitanje smještanja autora pjesme kao i nastanak cjelokupne zbirke u kojoj je ova pjesma pronađena, u Erdelj. U radu je apostrofirana problematičnost takvog stava, te je ustanovljeno da se mjesto nastanka pjesme i same zbirke treba tražiti na prostoru današnjeg mađarskog prostora, koji je nekada bio u granicama Osmanskog carstva – na što je još prvi skrenuo pažnju Friedrich von Kraelitz.

5. Problem imena autora pjesme nazvanog i danas poznatog pod pseudonimom Mehmed Erdeljac također je upitan, kako zbog odbacivanja neosnovanosti mjesta nastanka zbirke, tako i zbog mistifikacija u vezi sa autorstvom cjelokupne zbirke, pa i same pjesme. Jednostavno kazano, autor je pjesme nepoznat, ali mu je poznato ime – Mehmed, ali kako se ne zna da li je taj isti Mehmed samo autor ili je samo zapisivač pjesme, ovo pitanje i dalje ostaje otvoreno. Pored toga, ovaj problem dodatno se usložnjava ako se prihvati mišljenje da je u pitanju zabilježena pjesma koja je otpjevana u određenoj prilici, usljed čega dolazi do relativizacije imenovanja stanovitoga Mehmeda kao zapisivača ove pjesme i cjelokupne medžmue u kojoj je pjesma sačuvana.

PRILOG transkripcije i transliteracije pjesme**Chirvat türkisi**

Ah nevista duša moja
Daj mi se da obveselim
Doklam ne izišlo duša
Daj mi se da poveselim

Kad te vidi oči moje
Veseli se sirče moje
Ja sam tvoje ti si moje
Daj mi se da obveselim

Ovo svit je kako noću bit
Nikamo dugo mi živ bit
Ne bud svagde tako sirdit
Daj mi se da poveselim

Ne mori me, prosim tebe
Izgubil sam ja sam sebe
Ob den ob nok molim tebe
Daj mi se da obveselim

Iz sirče ja tebe ljubim
Hok li bit, još da te gurlim
Od žalost ne znam što činim
Daj mi se da poveselim

Gizdava si, gizdav budi,
Što ko istom zdrav mi budi
Ovu pesmu Mehmed zagudi
Daj mi se da obveselim

(Transkripcija Friedricha von Kraelitza, 1911, 613–614)

Hirvat türkisi
(Hrvatska turćija)

Ah nevista duša moja
Dajmise da obveselim
Doklem ne izišlo duša
Dajmise da poveselim

Kad te vidi, oči moje,
Veselise sirce moje
Jasam tvoje tisi moje
Dajmise da obveselim

Ovo svitje kakono cvit
Nićemo dugomi živibit
Nebud svagde tako sirdit
Dajmise da poveselim

Nemorime prosim tebe
Izgubilsam ja sam sebe
Obden obnoć molim tebe
Dajmise da obveselim

Iz sirca ja tebe jubim
Hoćli bit još da te girlim
Od žalosti neznam što činim
Dajmise da poveselim

Gizdavasi gizdav budi
Što ću istom zdravmi budi
Ovu pesmu Mehmed zgodi
Dajmise da obveselim

(Doslovna transliteracija: A. K.)

Hirvat türkisi
(Hrvatska turćija)

Ah nevista, duša moja
Daj mi se da obveselim
Doklem ne izišlo duša
Daj mi se da poveselim

Kad te vidi, oči moje,
Veseli se sirce moje
Ja sam tvoje, ti si moje
Daj mi se da obveselim

Ovo svit je kako no cvit
Nićemo dugo mi živi bit
Ne bud' svagde tako sirdit
Daj mi se da poveselim

Ne mori me, prosim tebe
Izgubil sam ja sam sebe
Obden obnoć molim tebe
Daj mi se da obveselim

Iz sirca ja tebe jubim
Hoć' li bit još da te girlim
Od žalosti ne znam što činim
Daj mi se da poveselim

Gizdava si, gizdav budi
Što ću istom, zdrav mi budi
Ovu pesmu Mehmed zgodi
Daj mi se da obveselim

(Djelimično prilagođena transliteracija: A. K.)

BIBLIOGRAFIJA

Izvor:

Nametak, Abdurahman (1981): *Hrestomatija alhamijado književnost*, Svjetlost, Sarajevo (faksimil rukopisa – 6. str.)

Kraelitz, von Friedrich (1911): «Kleine Mitteilungen», *Archiv für slavische Philologie*, band XXXII, Berlin

Literatura:

1. Balić, Smail (1973), *Kultura Bošnjaka - Muslimanska komponenta*, Wien
2. Đindić, Slavoljub; Teodosijević, Mirjana; Tanasković, Darko (1997): *Türkçe-sirpca sözlük*, Atatürk kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurümü, Türk Dil Kurümü, Ankara
3. HER (2004) – *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi liber, Zagreb
4. Huković, Muhamed (1986): *Alhamijado književnost i njeni stvaraoči*, Biblioteka Kulturno naslijeđe Bosne i Hercegovine, Svjetlost, Sarajevo
5. Huković, Muhamed (1997): *Zbornik alhamijado književnosti*, Bošnjačka književnost u 100 knjiga, knj. 11, Preporod, Sarajevo
6. Ihsanoğlu, Ekmeludin (2004): *Historija Osmanske države i civilizacije*, Ircica Istanbul i Orijentalni institut u Sarajevu
7. Imamović, Mustafa (1996): *Historija Bošnjaka*, Preporod, Sarajevo
8. Kemura, Sejfudin – Ćorović, Vladimir (1912): *Das Serbokroatische Dichtungen bosnischer Moslims aus dem XVII., XVIII. und XIX. Jahrhundert, Zur Kunde der Balkanhalbinsel*, II, Quellen und Forschungen, Sarajevo
9. Kraelitz, von Friedrich (1911): «Kleine Mitteilungen», *Archiv für slavische Philologie*, band XXXII, Berlin
10. Kuna, Herta (1971): «Jezik bosanske književnosti XVII i XVIII vijeka u svjetlosti književničkog manira», *Zbornik za filologiju*, knj. XIV/1, Novi Sad

11. Kuna, Herta (2008): *Srednjovjekovna bosanska književnost*, Forum Bosna, 45/08, Sarajevo; urednici: Josip Raos, Jagoda Jurić-Kapell i Elma Hašimbegović
12. Kuna, Herta (1972): «Štokavski u funkciji literarnog i standardnog jezika na kajkavskoj jezičkoj teritoriji», *Književni jezik* 1-2, Sarajevo, 1972.
13. *Mala enciklopedija Prosveta. Opšta enciklopedija* (1959), Izdavačko preduzeće Prosveta, Beograd
14. Mededović, Avdo (2007): *Ženidba Smailagić Meha*, Almanah, Podgorica; priređivač: Zlatan Čolaković
15. Moguš, Milan (1993): *Povijest hrvatskoga književnog jezika*, Globus, Zagreb
16. Nametak, Abdurahman (1981), *Hrestomatija alhamijado književnost*, Svjetlost, Sarajevo
17. Sućeska, Avdo (1998): „Historijski korijeni genocida“, *Bošnjaci i islam*, Visoki saudijski komitet, Sarajevo
18. Tuna, Enes (2005): *Tursko-srpski srpsko-turski rečnik*, Jasen
19. Vrančić, Faust (1595): *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum*; Reprint izdanje: (1992), Novi liber, Zagreb
20. *Život, djelo i vrijeme Derviš-paše Bajezidagića* (2005): Naučni skup u Mostaru 10. i 11. oktobra 2003; Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Mostar
21. www.wikipedia.org - 24. 11. 2008.

Ključne riječi: alhamijado pjesma, koine, predstandardni idiom, Erdelj, diktus, imenovanje, datacija i lokalizacija pjesme

Summary

The elements of literary–linguistic koine in the oldest Alhamiado poem
Hirvat turkisi (1588/1589)

In this work we will explain the principle of the functioning of literary-linguistic koine in Bosnian pre standardized idioms, as it was literary-linguistic expression of Bosnian Alhamiado literature. Based on analysis of the poem *Hirvat turkisi* we shall offer concrete material which proves the origin and continuation of existence of cultural-linguistic phenomenon of Alhamiado literature. Apart from that, in the article some problems are revealed in connection with existing explanation of origin of the author and his name than place, time and origination of the name of poem and to that paleographic, philological-linguistic and brief literary-semantic explanations of poem are added.